

Каменчук Тетяна Олегівна
Новохацька Анастасія Іванівна

Природні межі політичної компетентності

УДК 328.187
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-5-6-56-60>

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26,
м. Одеса, Україна
Новохацька Анастасія Іванівна
студентка соціально гуманітарного
факультету
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26,
м. Одеса, Україна

Проблема політичної компетентності в державному управлінні тісно пов'язана з питанням про раціональність політичної діяльності та може бути розглянута у відповідних термінах і під час залучення відповідних концепцій. Виваженість та реалістичність цілей, що відповідають реальним потребам, відповідність цілей і засобів, уміле врахування конкретної ситуації – усі ці моменти зазвичай і кваліфікуються як «раціональність».

Питання про раціональність політичних рішень ставиться в контексті формалізації процесів ухвалення рішення. Така формалізація є необхідною для точного опису рішення та його оптимізації. Пошук логіки рішення, його наукове відкриття й опис повинні привести до появи універсального інтелектуального інструмента. Польський дослідник Ю. Козелецький пише: «Ні інтуїція, ні здоровий глузд, ні уроджений розум не гарантують правильний вибір із можливих альтернативних рішень, що належать до політики, економіки або культури <...> щоб мати можливість приймати рішення, як організаційні, так і особистісні, потрібно ширше використовувати наукове знання» [6, с. 51]. Саме наука праксеологія може допомогти людині взагалі та політику зокрема бути максимально компетентним і раціональним.

Теорія раціональних рішень, на базі якої теоретики давали рекомендації політикам, описувала процес осмислення політичного завдання, процес оцінки корисності результатів прийнятого рішення, розглядала оцінку ймовірності зв'язаних із рішенням подій, вибір стратегії дії, фактори, що керують процесом рішень. Однак раціонально теоретичні обґрунтування політичного вибору й рішення не допомогли вирішити проблеми реальної практичної політики, не зробили її максимально компетентною та раціональною. Цього не станеться насамперед тому, що реальні політики не можуть стати абсолютно раціональними, безпристрасними істотами, вони підбирали й підбирають для реалізації своїх цілей неправильні засоби, незадовільно контролюють виконання вже прийнятих рішень, підганяють факти під свідомо непрацюючі схеми та здійснюють ще багато ірраціональних речей. Саме тому суто раціональна політика залишається ідеалом, недосяжною метою.

Ключові слова: політична компетентність, прийняття політичних рішень, політика, влада, держава, раціональне рішення.

Вступ. На найбільш різних рівнях та різними авторами фіксується низький ступінь раціональності, характерний для процесів розвитку сучасного людства, керованого, здавалося б, досить компетентною владою й урядами. Наведемо лише один приклад. Етолог Конрад Лоренц у роботі «Вісім смертних гріхів цивілізованого людства» порівнює механізми регуляції в природі та в соціумі. Він говорить про те, що для природних процесів характерний негативний зворотний зв'язок, який створює гомеостаз, рухливу рівновагу. Що ж стосується суспільства, то йому, як вважає К. Лоренц, притаманний злам гомеостатичних механізмів, виникнення домінування позитивного зв'язку, коли будь-який імпульс викликає експонентне зростання процесів. Цикли з позитивним зворотним зв'язком у природі майже не трапляються, їх можна побачити лише в таких швидко наростаючих і швидко гаснучих явищах, як лавина або степова пожежа. До таких процесів, що порушують гомеостаз, учений відносить постійне збільшення темпів зростання населення, що пов'язане з активізацією поведінкової агресії, спустошення життєвого простору, безупинно наростаюче виробництво й споживання, що ведуть до фізичного ослаблення та розбещеності людей, гонку озброєнь, яка створила ядерну зброю [7, с. 32].

Очевидно, що руйнівні процеси багато в чому є результатом обмеженості владної й управлінської компетентності, тому що якби компетентність (раціональність) могла бути повною, то вона мала б привести до гармонізації відносин як між людиною й суспільством, так і між людьми. Однак і сьогодні, на початку нового тисячоліття, ми бачимо поглиблення названих К. Лоренцем проблем, а не їх вирішення, до того ж до них додаються постійні локальні війни, які щоразу погрожують перетворитися на третю світову війну.

Не можна сказати, що теоретики не намагалися побудувати модель раціонального управління, за якої всі політичні рішення на державному рівні були б максимально компетентними. У 50–60-ті роки ХХ століття склалася теорія раціонального вибору, яку створили американські економісти К. Арроу, Э. Даунс, Д. Блэк, Дж. Бьюкенен, Г. Таллок, а також М. Олсон. Вони застосували до політичних проблем економічні моделі. Це стосувалося насамперед виборів, голосування в комітетах, з'ясування груп інтересів. Автори теорії раціонального вибору виходили з того, що люди від природи є раціональними, концентрують свою увагу на поточних проблемах та прагнуть до зміцнення власного матеріального становища й реалізації своїх економічних можливостей. Це, на думку вчених, давало змогу створити універсальну пове-

дінкову модель, яка буде працювати для найрізноманітніших сфер – від міжнародних відносин і створення міжнародних союзів до питань про те, як робити покупки та скільки за них платити.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження суперечностей, які виникають між теорією компетентності та недосконалістю реальності.

Методи дослідження. Для досягнення мети публікації необхідно розглянути й проаналізувати межі, яких сягає компетентність, що розуміється як розумне й вольове досягнення позитивних політичних цілей. Щоб бути справді компетентним, необхідно усвідомлювати спектр своїх можливостей, не помиляючись і не впадаючи в мрії та ілюзії. Тому справа політолога – вказати політикам на свідомо окреслений ареал їх можливостей.

Так, теорія раціонального вибору застосовувалася досить широко, а саме до вивчення країн, що розвиваються, політичних інститутів, поведінки виборців, ролі ідей. Вона була застосована навіть до дослідження, здавалося б, зовсім не раціональних за формою явищ, таких як міжетнічні зіткнення й заколоти, збройні конфлікти та революції. Важливо було те, що автори концепції виявляли гнучкість і вдосконалювали свої підходи. Так А. Дегтярев відійшов згодом від розгляду «політичної людини» лише як різновиду «людини економічної» [5, с. 143]. Ж. Блондель перейшов від суворого методу до методологічної еkleктики [2, с. 85]. Автори й розробники концепції стали враховувати ті обмеження, в умовах яких люди здійснюють політичні дії, а також ірраціональні моменти, що неминуче проникають у тканину політичних подій. Однак у цьому контексті нас найбільшою мірою цікавлять можливості теорії раціонального вибору там, де вона застосовується до політичного управління. А це вже теорія раціональних рішень, що сформувалася в середині ХХ століття.

У ХХ столітті була також інша спроба перетворити практичну політику на оплот компетентності й раціональності. Вона пов'язана з технократичною утопією. Термін «технократія» вперше з'являється в 1919 році та належить В. Сміту. Технократичні ідеї виголошують необхідність заміни ідеології науково-технічним знанням, вони вимагають змінити суспільство відповідно до науково-технічних уявлень і передати функції управління в руки вчених. Влада повинна ґрунтуватися на розумній компетентності, суб'єктивні рішення політиків повинні поступитися місцем об'єктивному й раціональному рішенням технократів. Одним із засновників технократичної теорії був Т. Веблен. Він прагнув поширити методологію технокультури на владні відносини в суспільстві, насамперед політичні. Виробництво, тісно пов'язане з політикою, Т. Веблен вважав за доцільне поставити під повний контроль інженерів, тому що, на його думку, буржуазія виродилася, переставши бути «незалежним класом». Інженери

ж, по-перше, прямо зацікавлені в розвитку виробництва, а по-друге, цілком спроможні перетворити все суспільство як ціле. Бажаючи передати владу в руки технократів, Т. Веблен бачив цей процес передачі як революційний, що виник у результаті загального страйку інженерів, які в загальнонаціональних масштабах зупинять виробництво. Після перемоги технократів життям країни, за проектом Т. Веблена, повинна розпоряджатися «рада технічних фахівців», рекрутована з представників технократичної еліти [3, с. 128]. Що буде з колишніми політичними інститутами, ученого не цікавило.

Після Т. Веблена близькі ідеї розвивав американський економіст Д. Гелбрейт. Він вважав, що керівництво під час виробництва політики має тільки підбирати групи фахівців, переформовувати їх відповідно до суспільних потреб, проте керувати зобов'язані вчені, інженери та менеджери, сукупність фахівців, яких Д. Гелбрейт назвав техноструктурою. Ця модель незабаром була перенесена зі сфери виробництва до сфери політики, виникло уявлення про політичне панування технократії, що проведе процес «деідеологізації», висунувши на перший план раціоналізм та ефективність [4, с. 127]. Ідеї Д. Гелбрейта зазнали критики з боку таких авторів, як Г. Маркузе, Ю. Хабермас, Х. Шельські.

Відомий автор технократичного напрямку Д. Белл вважає науку головним стрижнем суспільного прогресу та затверджує провідну роль у суспільстві «нової технократичної еліти», проте не вважає за доцільне перетворення науково-технічних фахівців на політично панівний клас. Головною перешкодою є специфіка самої політичної сфери. Д. Белл чітко це розуміє та вважає, що політика як така завжди має пріоритет перед раціональним і нерідко порушує раціональність. Науково-технічне знання – лише компонент політичних рішень, воно не має претендувати на підміну політики, тому що політика – це зіткнення інтересів різних соціальних груп, а управління ними визначається здатністю до компромісу, що належить до сфери емоцій і волі та не збігається за змістом із науково-технічною раціональністю [1, с. 32].

Результати. Після того, як розглянуті концепції деяких теоретиків щодо прагнення зробити політику суто раціональною, а політиків – абсолютно компетентними, можна перейти безпосередньо до аналізу природних обмежень політичної компетентності в управлінні державою.

Політична компетентність має дві сторони – пізнавальну та практичну. Пізнавальна сторона є тими знаннями, якими має володіти керівник або якими повинні володіти члени керівного політичного органу, щоб успішно керувати й панувати. Практична сторона виражається в рішучості проводити в життя обраний курс та у відповідальності політиків за те, що відбувається під їх керівництвом. Тому доцільно розглянути обмеженість

політичної компетентності в системі управління спочатку в гносеологічному, а потім у праксеологічному аспектах.

Взаємодія політика-керівника та соціально-політичного процесу може бути представлена в гносеологічному аспекті як суб'єкт-об'єктне відношення. Розглянемо окремо обмеження компетентності, що виходять зі специфіки об'єкта (соціально-політичного процесу) та суб'єкта (політика або групи політиків, які перебувають при владі). Зокрема, проаналізуємо обмеження, що накладаються об'єктом.

Першою складністю, що виникає на шляху придбання політиком повноти компетентності, є відсутність чітких сформульованих наукою та бездоганно діючих законів, які керують життям суспільства й плином історії. Коли інженер починає проектування машини або будівництво будинку, він спирається на емпіричні та теоретичні знання, і якщо не бути невігласом та не порушувати технологію, то позитивний результат неминучий. Власне, усі «інженерні утоpii» технократизму саме й засновані на уявленні про можливості виявити та використовувати в політиці такі ж непорушні й однозначні закони. Однак справа при цьому більш складна. Навіть економіка, найбільш математизована дисципліна з комплексу соціальних і гуманітарних наук, не може надати політикам чіткі й недвозначні рецепти щодо ефективного розвитку промисловості та сільського господарства, сучасні рецепти стимулювання праці тощо. В Україні можна побудувати хмарочос «як в Америці», проте не можна побудувати економіку «як в Америці» просто тому, що Україна – не Америка, це інша територія, інша історія, інший клімат, своєрідний менталітет, не схожий на американський. Ті ж економічні «закони» – виведені західними теоретиками повторювані зв'язки – у різних країнах і регіонах світу «працюють» по-різному. Реальність спростовує уявлення про людину як «власне раціональну істоту», завжди заклопотану матеріальною вигодою. Такий прагматичний суб'єкт – представник західної історії (європейської та американської). У традиційних суспільствах люди досить часто віддають перевагу іншим цінностям.

Звичайно, процес глобалізації деякою мірою нівелює ціннісну систему населення світу, уніфікує орієнтири, однак суспільно-економічні закони все-таки не стають ні стабільними, ні єдиними. Щоб бути ефективним керівником, політик має володіти не тільки компетентністю (адже повна компетентність унаслідок відсутності точного знання законів при цьому неможлива), а й інтуїцією, конкретним мисленням, здатністю судження, що означає застосування загальних правил до окремих випадків. Можливо, при цьому необхідно знаходити й зовсім особливе, оригінальне правило, відкривати індивідуальні закони для конкретної території. У

фізиці таке неможливо, а під час вивчення суспільства часом навіть необхідно. Однак це вже завдання творчості, а не пізнання, що забезпечує просту компетентність.

Другий момент, тісно пов'язаний із першим, – це закритість від людей майбутнього. Воно закрите також від політиків. Майбутнє можна припускати, проте його неможливо знати достеменно. Власне, у цьому також виявляється відсутність чіткого закону, здатного забезпечити за наявних стартових позицій конкретний результат. Завтрашній результат будь-якого політичного рішення завжди має вірогідний характер. Найбільш компетентний політик не може гарантувати однозначні позитивні наслідки, тому що в події може втрутитися безліч факторів, які можуть змінити ситуацію. Звичайно, політологи здатні скласти багато сценаріїв, заздалегідь припустити, які лінії розвитку подій найбільш імовірні, однак, окреслюючи ареал можливостей, вони, як правило, не беруться стверджувати, яка саме лінія отримає перемогу. І це правильно, оскільки найбільш обґрунтовані пророкування найчастіше спростовуються історією.

Оскільки майбутнє достеменно не відоме, можливі ситуації, коли сьогоденне вподобання політиком одного з декількох варіантів вибору може вважатися настільки ж раціональним та обґрунтованим, як інший його вибір. З одним і тим же ступенем компетентності можна обирати зовсім протилежні рішення, кожне з яких буде по-своєму обґрунтованим і припустимим. Для актора, що дивиться з моменту «зараз», перспективи різних стратегій рівні, і тільки час (можливо, досить тривалий) покаже, як варто було б зробити, якби заздалегідь знати події майбутнього.

Обмеження політичної компетентності керівництва принципово закритістю майбутнього є вагомим аргументом для супротивників соціального інженерингу й довгострокового планування. Широко відома критика Карлом Поппером марксистської концепції, що припускає знання «логіки історії», на базі якої можна створювати довгострокові соціальні програми, що включають радикальні суспільні перетворення. Якщо телеологія й існує, вона схована від людського погляду. Спроба будувати сьогоденну політику з опертям на довгостроковий прогноз, як правило, обертається збоями й протиріччями. Тому практичні політики сучасного постіндустріального суспільства, маючи та формулюючи стратегічні інтереси й цілі своєї країни, не створюють єдиний генеральний план розвитку на десятиліття вперед. Вони надають подіям можливість до певної міри складатися спонтанно, прагнуть контролювати більшою мірою день сьогоднішній, ніж завтрашній, рухатися в руслі поточних подій.

Третя складність полягає в тому, що обмеженість компетентності лідера та керівного органу

(тобто будь-якого могутнього управлінського центру) пов'язана також зі спонтанністю, стихійністю суспільного розвитку, його різноманіттям і включенням у нього таких моментів, як людська свобода та воля.

Якщо воля переходить дозволених меж, то це може приймати також гротескні, комічні форми, як це було в період М. Горбачова із заборонаю на вживання алкоголю. Однак аналогічна, проте більш послідовно проведена заборона – «сухий закон» у США – породив, як відомо, мафію, що жодним чином не може бути розглянуто як комічне явище. Так чи інакше, проте і недолік, і надлишок політичної волі роблять проведену політику некомпетентною та виливаються в негативні наслідки для країн і народів.

Однією з проблем політичної демократії на стадії ухвалення рішення та проведення його в життя є зіткнення компетентної ірраціональної лінії влади з волею громадян. Компетентно проводячи в життя цілком раціональні й обґрунтовані рішення, влада, проте, може зіштовхнутися з неприйняттям цих рішень і бажанням досить широких кіл суспільства діяти не так, прагненням інакше, ніж припускає уряд, поводитися в політичному й економічному полі. Таким чином, компетентність державної влади виявляється практично обмеженою з боку індивідів, які володіють волею. Це досить не вирішене питання. Філософи ХХ століття активно говорили про тиранію розуму, про його тенденцію панувати над соціумом, диктуючи свої правила. Міра співвідношення раціональної політики й волі – відкрите питання, і вирішується воно конкретно в тій чи іншій ситуації. Однак якщо не зважувати уявлення про компетентність, то варто підкреслити, що справді компетентна політика повинна враховувати демократичні сподівання мас і припускати ті свободи для волі, які будуть корисними для суспільства та погоджуватися зі стратегією влади.

Якщо найближчі наслідки практичної політики компетентні керівники здатні припустити з достатнім ступенем виразності, то віддалені наслідки є непередбаченими, і відповідальність компетентного політика на них не поширюється. Відповідальна компетентна політика має межу, і межа ця є темпоральною, тимчасовою. Це також межа інтерпретаційна: з'ясування того, як згодом буде витлумачено вчинене та яке продовження воно отримає в діяльності інших людей.

Висновки. Таким чином, природні обмеження політичної компетентності вищої державної влади пов'язані з характеристиками соціальності як такої. Це обмеження, пов'язані з пізнаним

об'єктом – соціально-політичною реальністю (відсутність достовірно відомих і соціальних законів, непізнаваність майбутнього, багатство й багатоплановість громадського життя, небажання людей розголошувати інформацію про себе), та обмеження, пов'язані із самим суб'єктом пізнання – політиком (мотиваційна упередженість та емоційна ангажованість політика, пристрасті й агресивність, надмірна ідеологізованість і забобони, перенесення власних стандартів раціональності на маси, на які спрямоване політичне управління). Крім того, це обмеження, пов'язані з політичною практикою: наявність у політика яскраво виражених партикулярних інтересів, слабкість політичної волі, надмірність політичної волі, зіткнення раціонально побудованої політики з волею громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белл Т. Моделі влади: пост і сучасність. Журнал історії поведінкових наук. 1975. № 1. С. 30–35.
2. Блондель Ж. Политическое лидерство: путь к всеобъемлющему анализу / пер. с англ. Г. Квашнина. М.: Российская академия управления, 1992. 135 с.
3. Веблен Т. Теория праздного класса. М.: Прогресс, 1984. 367 с.
4. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество = The New Industrial State (1967). М.: АСТ, 2004. 608 с.
5. Дегтярев А. Принятие политических решений. М.: КД «Университет», 2004. 416 с.
6. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / пер. с польск. Г. Минца и В. Поруса; предисл. Б. Бирюкова и О. Тихомирова. М.: Прогресс, 1979. 504 с.
7. Лоренц К. Обратная сторона зеркала. М.: Республика, 1998. 492 с.

REFERENCES:

1. Ball, T. (1975) Models of Power: Post and Present. Journal of the History of the Behavioral Sciences, no. 1, pp. 30–35.
2. Blondel, J. (1992) Political Leadership: The Way to a Comprehensive Analysis / transl. from English G. Kвашнина. Moscow: Russian Academy of Management. [in Russian].
3. Veblen, T. (1984) Theory of the idle class. Moscow: Progress. [in Russian].
4. Halbright, J. (2004) New Industrial Society = The New Industrial State (1967). Moscow: AST. [in Russian].
5. Degtyarev, A. (2004) Making political decisions. Moscow: University. [in Russian].
6. Kozeletsky, Yu. (1979) Psychological theory of solutions / transl. from Polish G. Mintsа and V. Pores; foreword B. Biryukova and O. Tikhomirova. Moscow: Progress. [in Russian].
7. Loren, K. (1998) The reverse side of the mirror. Moscow: Respublika. [in Russian].

Natural boundaries of political competence

Kamenchuk Tetiana Olehivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Str. Staroportofrankivska 26,
Odesa, Ukraine

Novohatska Anastasia Ivanivna

Student Faculty of Social and
Humanitarian
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Str. Staroportofrankivska 26,
Odesa, Ukraine

The problem of political competence in public administration is closely linked to the question of the rationality of political activity and can be considered in appropriate terms and with the involvement of relevant concepts. Weighness and realism of goals that meet real needs, the correspondence of goals and means, skillful taking into account a particular situation – all these points are usually qualified as “rationality”.

A question about rationality of political decisions is put in the context of formalization of decision-making processes. Such formalization is necessary for exact description of decision and his optimization. Search of logic of decision, him the scientific opening and description must result in appearance of universal intellectual instrument. Polish researcher Yu. Kozeletsky writes: “No intuition, no common sense, nor an innate mind do not guarantee the right choice of possible alternative solutions of politics, economy or culture <...> to be able to make decisions, both organizational and personal, we need to make more use of scientific knowledge” [6, p. 51]. It is science of praxeology that can help a person in general and the policy in particular be as competent and rational.

The theory of rational decisions, on the base of that theorists gave to recommending politicians, described the process of comprehension of political task, process of estimation of utility of results made decision, examined the estimation of probability of the events related to the decision, choice of strategies of action, factors that manage the process of decisions. However the rationally-theoretical grounds of political choice and decisions helped to decide the problem of the real practical politics, did not do her maximally competent and rational. It will not happen first of all because the real politicians can not become absolutely rational, passionless creatures, they picked up and pick up incorrect facilities for realization of the aims, unsatisfactorily control implementation already made decision, drive in facts under consciously unworking charts and carry out plenty of irrational things yet. For this reason especially rational politics remains an ideal, unattainable aim.

Key words: political competence, acceptance of political decisions, politician, power, state, rational decision.